

Лекція 3. Види безробіття: класифікація, причини, наслідки

План

1. Природа та сутність безробіття
2. Класифікація видів безробіття
3. Причини безробіття
4. Наслідки безробіття
5. Механізми подолання безробіття

Проблема безробіття є однією з центральних у соціально-економічному розвитку будь-якої держави. Вона зачіпає не лише економічні показники, такі як ВВП чи інвестиційна активність, але й глибокі соціальні та психологічні аспекти життя суспільства. Рівень безробіття визначає добробут домогосподарств, мобільність робочої сили, стабільність інституцій, рівень соціальної довіри та якість людського капіталу.

У сучасному глобальному світі формуються нові типи безробіття, пов'язані з цифровізацією, автоматизацією, екологічною трансформацією. Для України ситуація ускладнюється повномасштабною війною, руйнацією промислових центрів, масовим вимушеним переміщенням, структурними зрушеннями та демографічними втратами. Це створює унікальний контекст, у якому класичні економічні моделі поєднуються з новими формами ризиків і викликів.

1. Природа та сутність безробіття

Безробіття – це складне, багатовимірне явище, що відображає дисбаланс між пропозицією та попитом на робочу силу. Воно є невід'ємним елементом функціонування ринкової економіки, адже навіть у періоди економічного зростання певна частина працездатного населення не має роботи.

За методологією Міжнародної організації праці, до безробітних належать особи, які:

1. не мають оплачуваної роботи,
2. готові та можуть приступити до праці,
3. активно шукають роботу або чекають результатів пошуку.

Це визначення забезпечує глобальну порівнюваність статистичних даних та дозволяє аналізувати ринки праці різних країн.

Форми прояву безробіття

Безробіття може бути:

- ✓ відкритим (zareєстрованим у службі зайнятості),
- ✓ прихованим (коли люди працюють менше, ніж можуть, або зайняті неформально),
- ✓ неповним (часткова зайнятість за бажанням або вимушено).

Особливо складною для аналізу є тіньова зайнятість, коли працівник формально вважається безробітним, але фактично має роботу в неформальному секторі.

Від початку повномасштабного вторгнення Держстат не публікує даних щодо безробіття. Дослідницька агенція Info Sapiens робить власні оцінки його рівня. Відповідно до них, у вересні 2025 року рівень безробіття в Україні склав **11,4%** й повернувся до тренду поступового зменшення.

2. Класифікація видів безробіття

Класифікація є важливим аналітичним інструментом, що дозволяє не лише інтерпретувати ситуацію на ринку праці, а й розробляти адекватні інструменти державної політики.

2.1. Фрикційне безробіття виникає тоді, коли працівники тимчасово перебувають у пошуку роботи, яка більше відповідає їхнім цілям, компетенціям або життєвим обставинам.

Приклади
випускники освітніх закладів, які шукають перше місце роботи;
працівники, які змінюють місце проживання;
професіонали, які перейшли до іншої галузі;
співробітники, які повернулися з декретної відпустки.

Фрикційне безробіття не є ознакою проблем в економіці – це природний процес оновлення та оптимізації ринку праці.

2.2. *Структурне безробіття* є наслідком глибоких економічних змін, коли попит на певні професії зменшується або зникає, а натомість зростає потреба у нових компетенціях.

Причини
технологічні зсуви, роботизація;
зменшення частки промисловості та зростання сфери послуг;
нерівномірний розвиток регіонів;
застаріла система освіти.

2.3. *Циклічне безробіття* зумовлене коливаннями економічної активності. Під час криз підприємства скорочують виробництво, зменшують витрати на оплату праці та скорочують персонал.

Приклади
криза 2008–2009 рр.;
COVID-19;
економічний спад унаслідок військових дій в Україні з 2022 р.

Циклічне безробіття сигналізує про загальний спад економічної динаміки.

2.4. *Сезонне безробіття* виникає внаслідок коливань попиту протягом року, характерних для окремих галузей.

Галузі з високою сезонністю:

- ✓ сільське господарство (весняно-літній пік);
- ✓ туризм (літній і зимовий пік);
- ✓ будівництво (зменшення робіт взимку).

Наприклад, в Україні сезонність посилюється кліматичними умовами та нерівномірністю розвитку інфраструктури.

2.5. *Добровільне та вимушене безробіття:*

- ✓ *Добровільне безробіття* виникає, коли працівник бажає змінити роботу або не погоджується на пропоновані умови.

- ✓ *Вимушене* безробіття виникає тоді, коли людина хоче працювати, але не може знайти підходящих вакансій.

Вимушене безробіття особливо небезпечне, оскільки часто призводить до довготривалих соціальних проблем.

2.6. Технологічне та інноваційне безробіття

У ХХІ столітті технологічні інновації стали однією з ключових причин безробіття. Автоматизація витісняє професії, які раніше вважались стабільними: операторів, працівників складів, бухгалтерів, частину менеджерських посад.

Потенційно вразливі професії:

- ✓ касири;
- ✓ водії;
- ✓ низькокваліфіковані робітники;
- ✓ оператори центрів обробки даних.

Натомість зростає попит на ІТ-фахівців, аналітиків, інженерів, спеціалістів з робототехніки, психологів, соціальних працівників.

2.7. Регіональне безробіття – виникає через нерівномірний економічний розвиток територій.

2.8. Молодіжне та гендерне безробіття

Характерними причинами молодіжного безробіття є:

- ✓ брак досвіду, якого вимагають роботодавці;
- ✓ невідповідність освіти вимогам ринку;
- ✓ конкуренція з більш досвідченими працівниками.

Жіноче безробіття зумовлене:

- ✓ дискримінацією;
- ✓ перервами у кар'єрі;
- ✓ традиційними ролями;
- ✓ подвійним навантаженням;
- ✓ браком доступних соціальних послуг (дитячі садки, догляд).

2.9. Безробіття воєнного часу

Це явище стало масовим для України після 2022 року.

До основних чинників відносяться:

- ✓ руйнація робочих місць на окупованих територіях;
- ✓ втрата підприємств у зоні бойових дій;
- ✓ релокація бізнесу;
- ✓ мобілізація кадрів;
- ✓ внутрішнє переміщення працівників;
- ✓ перехід економіки на військові потреби.

Таке безробіття має гібридний характер – у різних регіонах прояви можуть бути протилежними (надлишок робочої сили в одних областях і дефіцит у інших).

3. Причини безробіття

Безробіття має багатофакторну природу. Окремі причини можуть домінувати в різні періоди, але найчастіше вони взаємодіють між собою. Розглянемо більш детально фактори.

3.1. Макроекономічні фактори

- ✓ економічний спад;
- ✓ кризи споживання;
- ✓ інфляція;
- ✓ скорочення експорту;
- ✓ девальвація національної валюти.

Ці фактори формують циклічне безробіття.

3.2. Структурні фактори

- ✓ технологічні зрушення;
- ✓ деіндустріалізація;
- ✓ розвиток цифрових платформ;
- ✓ потреба в інноваційних компетенціях.

Структурні причини формують довготривале безробіття.

3.3. Демографічні фактори

- ✓ старіння населення;
- ✓ зменшення чисельності працездатного контингенту;
- ✓ активна міграція;
- ✓ дисбаланс між чоловічою та жіночою зайнятістю.

3.4. Інституційні та правові фактори

- ✓ неактуальні освітні програми;
- ✓ формальне працевлаштування без фактичного захисту;
- ✓ слабкі інституції ринку праці;
- ✓ недосконалість трудового законодавства;
- ✓ низька ефективність системи професійної орієнтації.

4. Наслідки безробіття

Безробіття має комплексний вплив, що відображається як на економіці, так і на суспільстві.

4.1. Економічні наслідки

- ✓ зниження сукупного попиту;
- ✓ зменшення виробництва;
- ✓ скорочення інвестицій;
- ✓ падіння продуктивності праці;
- ✓ перевитрати бюджету на соціальні програми.

4.2. Соціальні наслідки

- ✓ погіршення добробуту;
- ✓ соціальна напруга;
- ✓ зростання нерівності;
- ✓ маргіналізація окремих груп населення.

4.3. Психологічні наслідки

- ✓ стрес, депресія, тривожність;
- ✓ втрата самооцінки та професійної ідентичності;
- ✓ соціальна ізоляція;
- ✓ підвищений ризик суїцидів.

4.4. Суспільно-державні наслідки

- ✓ зниження довіри до інституцій;
- ✓ тінізація доходів;
- ✓ зростання еміграції;
- ✓ ризики соціальних вибухів.

5. Механізми подолання безробіття

5.1. Активна політика ринку праці

- ✓ професійна перепідготовка;
- ✓ курси та тренінги для дорослих;
- ✓ громадські роботи;
- ✓ субсидування створення робочих місць;
- ✓ стимулювання підприємництва.

5.2. Пасивна політика

- ✓ виплата допомоги по безробіттю;
- ✓ соціальний захист особливо вразливих груп.

5.3. Політика в умовах війни

- ✓ підтримка релокації підприємств;
- ✓ програми зайнятості ВПО;
- ✓ створення нових секторів економіки (безпека, оборона, логістика);
- ✓ діджиталізація послуг для безробітних.

Безробіття є складним феноменом, який формується під впливом макроекономічних, демографічних, технологічних і політичних чинників. Розуміння його видів, причин та наслідків є основою для формування ефективної політики зайнятості та стратегії розвитку людського капіталу. Для України у період війни та післявоєнного відновлення пріоритетним стає забезпечення гнучкого, інклюзивного та інноваційного ринку праці, здатного адаптуватися до швидких змін і забезпечувати гідні умови праці для всіх громадян.